

ТМ	Г. XXX	Бр. 4	Стр. 735 - 739	Ниш	октобар - децембар	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

Приказ дела
Примљено: 04.02.2006.

Лука Прошић
Филолошки факултет
Београд

ПОСТФИЛОЗОФИЈА И ОКРЕТАЊЕ ПРЕМА ЈЕЗИКУ*

1. У књизи *Варалице* Даковић је објавио 28 есеја из постфилозофије, то су текстови који су штампани у разним публикацијама у дужем временском периоду, и они носе, наравно, и ту посебност и "боју" тренутка и времена кад су писани, – такав је Даковићев осврт на књигу Милана Брдара *Филозофија у Дишановом писоару* /видети есеј: *Постмодерна /у нашој филозофији/ или "Излазак из Грчке"*/, а такав је и есеј *Света језичка породица*, који је писан поводом књиге *Језик прије језика* проф. Мише Кулића, и разговора о тој књизи, у коме је и сам Даковић учествовао. Али и други његови есеји везани су за одређена културна дешавања, посебно, у филозофији. Али, ови есеји су укотвљени и у једну "целину" и овде у овој књизи имамо преглед најбитнијих идеја и проблема у постфилозофији. Међутим, треба имати на уму да су и раније Даковићеве књиге на те проблеме из постфилозофије и састављене су од есеја *Оглед о сабласном, Постмодерна цитанта, Проширена верзија*, па до ове под насловом *Варалице*. Али, такве су и неке друге његове књиге/.

У једном књижевном смислу, ако би се имала у виду жанровска страна Даковићевих књига, тада бисмо могли рећи да је он у овим текстовима и приповедач и носилац песничке диспозиције, али и теоретичар и филозоф изразите спекулативности, то је код њега изразитије него код других, и те амплитуде у којима се он креће су велике и изненађујуће, а неки његови есеји заиста сјаје самом чудесношћу, то се може рећи и за неке есеје у књизи *Варалице*, који сједињују различите теме, и онај ко их буде читао увериће се у то.

Али, шта је есеј, каква је то форма? И зашто се у толикој мери уважава? У есеју се издвајају две форме, књижевност и филозофија, и те две форме, књижевност и филозофија, од почетка су у ривалству и међусобном надвладавању, то је изражено и код грчких филозофа и писаца, као и код савремених, на пример, у Платоновим делима /у *Гозби*/, али и код трагичких песника, у Софокловој *Антигони*, на пример, чије стихове Хајдегер наводи у *Уводу у метафизику*. Али, те две форме, никад се и не раздвајају, оне су заједно, али преовлађује једна над другом и показују се у том међусобном мешању и издвајању.

* Ненад Даковић, *Варалице, огледи из постфилозофије*, Плато, Београд, 2005.

У поимњу есеја као посебне духовне форме ја полазим од Лукачевог поимања те форме као посредујуће форме између уметности и "ледено коначне савршености филозофије", како он каже у есеју *О суштини и облику есеја*, који је објављен у књизи *Душа и облици* /превод на српски Вера Стојић, изд. Нолит, Београд, 1973. год./. И сам Лукач се открио у овој књизи као сјајан есејиста, који сједињује спекулативно и лирско. И Даковићеве есеји могу се упоређивати у том погледу са Лукачевим. Тако је у есеју *Излазак из Грчке*, али и у *Церемонији опроштаја*, где су различите "теме", велики заокрети и изненађења. А тада и саприпадање овим текстовима добија и своју изузетност, и читалац престаје бити њихов пуки читалац, он "отскаче" од ових "есеја" и у томе доспева у то што Хајдегер назива "узбудљиво дешавање", то је само мишљење, то аутохтоно и аутентично мишљење, које је то узбудљиво дешавање. Даковић је у том смислу тај врсни писац, и његови текстови привлаче и дискурзивношћу, и имагинативношћу, он има снаге да досегне и до тајне и недокучивог. И за његове текстове могли бисмо изрећи ову формулацију, да имају своју нормалу која је више од себе, али се не губи у том свом сопственом сувишку. И за Лукача есеј је јединство уметности /односно књижевности/ и филозофије /теорије/ и есеј их, наравно, надилази и тежи ка тоталном, и има садржај који никад није окончан. Можда је то "тајна" која и Даковића снажно привлачи. Али, какво је то "неокончавање" у есеју? Можемо, свакако, писати о "стану на небесима", као што то чини Слободан П. Али тај "стан" остаје увек недорађен и незавршен, без обзира на форму, да ли се довршава у есеју, филозофији, или у књижевности. Али, надам се да ће ме Слободан П. демантовати. Али, то "неокончавање" у есеју много је изразитије и жешће, него у другим формама. У есеју је обрачун са "тоталним" и "суштином" и све је на располагању, а тиме су и већа изненађења. И само су почетци, и то неречено. Овде ми пада на памет како Кафка у роману *Замак*, описују "прилазе" замку, од којих ни један не води самом замку, и то је "неокончавање" које имамо и у есеју.

2. Бројни су, наравно, проблеми и питања која припадају постфилозофији и о којима се расправља у *Варалицама*, овде треба свакако истаћи проблем "краја филозофије", тај проблем Даковић у једном најопштим смислу назива "излазак из Грчке". А с тим питањем везује се и то што се назива "криза Запада" и "криза мишљења" и "науке". У тим оквирима се поставља и теза о томе да су филозофи варалице, зато је и књига названа, *Варалице*, Даковић је овде исказао своја осећања о том великом преокрету који почиње и који је почео, и који је страхотнији и недохватнији од било чега другога што се могло десити раније, треба се сетити његових текстова о Хегелу као сабласти, о медијима, о ноћном рату, о овци Доли, и сл. А с тим је доведена у питање и традиционална онтологија и метафизика и појачана потрага за бићем /бивством/, које се све више помиче од објекта према субјекту, таква је филозофија егзистенције и Хајдегера онтологија.

3. А са свим тим питањима је и то питање окрета /обрата/ *према језику* које је "заиста тајна постмодерне", каже Даковић. "О томе се говори у овим огледима, с већом или мањом уверљивошћу" /видети Н. Даковић, *Варалице*./ У чему је "ствар"? У модерној филозофији субјективности дошло је до преокрета – "свет" и наше "искуство" не одређују се као творевине

мишљења, већ речи и језика. Насупрот Декартовом "cogito", где су мишљење и сам појам "творци" света, насупрот том "апсолутном идеализму" /у коме нема ни "језика"/ сада имамо то да речи и језик обликују "мишљење" и сам "субјект", то је постструктуралистичко становиште. И језик има те "ресурсе", који увек преостају, каже Даковић, као и мишљење, и насупрот "отворености" мишљења, можемо тврдити да је "наш свет, или да будем скромнији, искуство, творевина језика а не мишљења. То је основна идеја "језичког обрата", односно, постмодерне у филозофији" /видети Н. Даковић, *Варалице*./ И у језику као и у мишљењу постоји један "непотрошив ресурс" и, ма колико се то трошило, то ће се "обновити", језик је као и мишљење припремљен за све "евентуалности", и то носи својом општом изграђеношћу, и постављеношћу, са најдаљим дометима /А о самом мишљењу са тим непотрошивим "ресурсима", Даковић каже: "Опет, зар није исто и са мишљењем, са свешћу и самосвешћу о којој говоре филозофије субјективности. Зар Фихтеово "Ја", Хегелов "Апсолут", Платонова "Idea", или Аристотелова "enteleheia", Дакартов "cogito" нису ови "остаји" или "мисаони ресурси"? Или, Фројдово "несвесно" или "unheimlich"? Зар Лакан није написао да је "несвесно структурисано као језик"? /Н. Даковић. *Варалице*./

Језик и речи, дакле, носе то изграђивање "света" и "искуства", они формирају духовно и унутрашње. У једном од есеја Даковић се пита: "[та се крије иза речи?]" /видети есеј *"Шта се налази иза речи?"*/ То су, наравно, речи, - то је преокрет од "субјекта" према "објекту", односно према језику, - "субјект" остаје с друге стране сазнања и сазнајног интереса и сва та питања око субјекта се отстрањују. Али с тим и недоумице о субјекту нису решене. А с том тезом да је језик носилац искуства иде и Хајдегеров теза о томе да речи одижу "ствари" и свет до речи и до нас самих; – у том смислу речи и језик се и одређују као ти "носиоци" света и ствари и нас самих, и при томе нас нема. С тим се, наравно, можемо сложити, да нас нема, да су само речи и језик, и, свакако, сам унутрашњи говор, који се чује и кад се не чује. Даковић пише и ово: "Смисао "лингвистичког обрата" је у томе. Језик се не може затворити у неку теорију, знање, или интерпретацију. Увек нешто преостаје. Батај је, на пример, говорио о "проклетству дела". Управо овај "остатак" или "ресурс" сведочи о томе да је наш свет, или да будем скромнији, искуство, творевина језика а не мишљења. То је основна идеја "језичког обрта", односно, постмодерне у филозофији" /Видети Н. Даковић, *Варалице*./ И, на крају, могло бисмо рећи, да је с тим подручјем језика и речи, и моћи да их препознајемо и разликујемо, да је с тим и то што нас примиче нама самима и тајни.

У једном одређенијем виду Даковић тај окрет од мишљења према језику и речима везује за структурализам и постструктурализам, Витгенштајнову филозофију језика, Сосирову структуралну лингвистику, и Хусерлову феноменологију која прелази у филозофију језика, – у тим струјама савремене филозофије долази до обрата према језику /видети Даковићев текст *Постмодерна*./

Међутим, Даковић је још одређенији, он каже: "Годинама се бавим постмодерном филозофијом, уверен да постмодерна као постфеноменолошка филозофска стратегија, своје утемељење има у неуспеху феноменологије да изгради стабилан филозофски систем, или "велику филозофску нарацију". Препознајете овај жаргон. Али како филозофски објаснити заокрет пре-

ма језику, који је, заиста, филозофска тајна постмодерне" /*Варалице*/. Можда и није на мени да судим о томе, колико Даковић успева у томе. Али, ја имам утисак и уверење да је Даковић изузетан српски филозоф постмодерне и сјајни писац.

4. Даковић у разматрањима о постмодерној и постфилозофији има у виду Лиотаров став да је постфилозофија и филозофија, и у том смислу она је пре себе и, опет, као филозофија има то филозофско "пост" и онда би била после себе /као постфилозофија/, и у том смислу она је "прошлост једне будућности", /то је парадокс перфекта футура пост/. Зато Даковић постфилозофију узима као "дестабилизацију филозофије као љубави према мудрости", – постфилозофија је и филозофија, али је с њом и филозофско "пост" и она и не може бити другачије него дестабилизирајућа своје "основе", односно филозофије.

5. Овде се не може улазити у сва та питања око тог става. Али, једно разјашњење вреди издвојити, а то је да се са филозофским "пост" /са "постфилозофијом"/ доводи у питање и сама филозофија, и поставља питање "краја филозофије". Али, овде бих изнео Ландгребеово схватање о томе. Филозофија је, према овом филозофу, фундирала Запад и Западну цивилизацију, то је филозофија која је успостављена у старој Грчкој и која се успостављала све до овог времена, и довела до технике којом је Запад стекао надмоћ над осталим деловима света и господарење над њима и њихове експлоатације. Техника у својој суштини има "захтев за господарењем", како каже Ландгребе /овде имам у виду његову *Савремену филозофију*/ и Запад је господарио техником од почетка, а тиме и самим светом. Али, дошло је до промена у том смислу што техника не припада само Западу, већ и другим незападним деловима света и, без обзира на то како се то нама сада чинило /недавно је Запад триумфовао над осталим деловима света и, насупротив "кризи", надвладао комунизам, тај систем је брутално срушен, и надвладао је "слободни и цинични ум"/, та ће се криза наставити. Али, овде се и не ради само о кризи Запада, већ уопште о кризи нашег опстајања. Али, без обзира на све што се дешавало после Хајдегера и Ландгребеа /његова књига *Савремена филозофија* изашла је 1957. године/, криза Запада и та општа криза почиње са губитком "својине" над техником, која је круна филозофије, и са њеним припадањем и незападном свету. А с тим таквим "стањем" и са тим кризним "стањем" јесте и питање "о крају метафизике" /филозофије/ и питање о самој техници, – та питања су и према Даковићу суштинска питања постфилозофије и постмодерне, а с тим је и питање о могућности мишљења које је довело до кризе Запада и кризе опстајања.

6. Једно од питања које чини окосницу постмодерне и постфилозофије и обрата према језику јесте питање бића /бивства/ и помакнута бића од објекта према субјекту, то је онтолошко питање, које се у највећој мери везује за филозофију старе Грчке, и касније, за филозофију субјективности, за Декартов *cogito*, за Кантов трансцендентални субјект и питање слободе, затим за Фихтеово "Ја" и Хегелов апсолутни субјект и, наравно, за Хусерла и Хајдегера и његову фундаменталну онтологију. Са Хајдегером се у најзаостренијој форми поставља питање бића /бивства/, и бића и мишљења. Али,

код Хајдегера и нема те разлике: биће и смисао бића су исто; само постојање је сам смисао. С друге стране, Хајдегер сматра да је филозофија "сознања", односно свођење филозофије на "логику", да је то довело до заборављања "бића" које почиње са Платоном и Аристотелом и траје све до овог времена, јер знање није само предмет логике, и његово пуко стицање у образовању, оно има и онтолошки и антрополошки карактер и у том смислу је пресудно и одлучујуће за наше постојање и за наш изглед. А основу за своју онтологију Хајдегер налази, пре свих, у Парменидовом ставу о идентитету бића и мишљења, и у Хераклитовом логосу. Код Парменида је изједначавање бића са мишљењем које је усвојио Хајдегер. "А зар би се мислило само "ништавило"? Јер "ништа" не постоји /"небиће није"/, и не може се мислити. А биће је постојеће, и тиме је смислено: тиме што је постојеће, тиме је и тај његов смисао, односно само постојање /односно биће/ и мишљење су идентични", тај став усваја Хајдегер, наиме да је само постојање сам смисао. Не може се мислити "ништа". Мисли се постојеће, дакле биће, и поимање "бића и мишљења" /односно "човека"/ узима се као почетак /а с тим ће наставити Платон, и други/. Хајдегер у изједначавање бића и мишљења уводи "ту биће", то је сам постојећи и егзистирајући човек, односно то је сам Хајдегер, као "ту биће", који упоставља сва та друга питања, између осталих и питање хуманизма, – Сартр је изједначио хуманизам и егзистенцијализам, а Хајдегер је хуманизам довео у питање тезом да је човек на путу према смрти и да се и сам употребљава на том путовању, и сл.

7. На крају, у одређенијем сагледавању Даковића као сјајаног писца /на супрот оном другом/ и као изузетног српског филозофа, и ове књиге **Варлице**, која је заиста у интелектуалном и духовном смислу изузетна књига /да се вратим похвалама и слављењима, која треба исказивати и која припадају духу, а ваља се присетити и тога да имамо и "славе", које други немају/, морало би се по мом утиску у томе полазити и од других форми духовног живота и, пре свега, од модерне и постмодерне уметности. Даковићу су блиски Ф. Кафка, С. Бекет, Е. Јонеско, Ж. П. Сартр и А. Ками. Али исто тако и модерно сликарство и модерни пројекти. У Београду се формирао круг постфилозофа. Али, у тражењу "упоришта" о овом филозофу и одговора на питања која су филозофска и постфилозофска, а то су сигурно најтежа питања, у томе, дакле, сагледавању Ненада Даковића као постфилозофа, морало би се, наравно, имати у виду и то што је сама та "унутрашња продукција", и то самосагледавање, које је само собом разоткривање саме тајне, и то Даковић описује имајући у виду своје искуство. А тај прилаз није измишљање и пука реторика, већ је то "притисак" који се не може избећи, који је с нама.